

JADIDLAR MEROSINI SAQLASH VA TARG'IB ETISHDA SUN'IY INTELLEKTNING QO'LLANILISHI

Toshkent Kimyo Xalqaro Univeristeti

Samarqand filiali "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrası

*o'qituvchisi **Muxtorov Azizjon Botir o'g'li***

Email: azizjonmuxtorov74@gmail.com

Tel: +998339570505

Annotatsiya: Mazkur maqolada jadidchilik harakati va uning tarixiy-ma'rifiy merosini asrab-avaylash hamda targ'ib etishda sun'iy intellekt texnologiyalarining imkoniyatlari tahlil qilinadi. Jadidchilik g'oyalari millatni ma'rifat, ilm-fan va taraqqiyot yo'liga boshlagan tarixiy harakat sifatida baholanadi. Bugungi kunda bu merosni raqamlashtirish, matnlarni avtomatik tahlil qilish, virtual kutubxonalar, chatbotlar va multimedia vositalari orqali keng ommaga yetkazish zarurati asoslanadi. Sun'iy intellekt yordamida jadidlar asarlarini saqlash, ilmiy muomalaga kiritish hamda yoshlar ongida tarixiy tafakkurni shakllantirish istiqbollari yoritiladi. Maqolada tarixiy manbalar va raqamli gumanitar fanlar tajribasi asosida jadid merosining zamonaviy talqini tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: jadidchilik harakati, sun'iy intellekt, raqamli gumanitar fanlar, madaniy meros, ma'rifat, raqamlashtirish, NLP, OCR, virtual kutubxona, jadid adabiyoti, tarixiy tafakkur.

Kirish. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda shakllangan jadidchilik harakati milliy uyg'onish, ma'rifat va ijtimoiy islohotlarning yangi bosqichini boshlab berdi. "Jadid" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, "yangi", "yangilik tarafdori" degan ma'noni anglatadi. Ushbu harakat vakillari xalqni zamonaviy ilm va tafakkur sari yetaklashni, ta'limni isloh qilishni, milliy o'zlikni uyg'otishni maqsad qilgan edilar. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulhamid Cho'lpon kabi ziyolilar yangi usul maktablarini

tashkil etib, matbuot, adabiyot va sahna orqali xalqni ilmga undashgan. Bugungi kunda bu bebaho merosni o'rganish va saqlash dolzarb masalaga aylangan. Ayniqsa, sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining rivojlanishi madaniy-tarixiy manbalarni raqamlashtirish va targ'ib etishda keng imkoniyatlar ochmoqda. Shu jihatdan maqolada jadidlar merosini asrash va ommalashtirishda SI texnologiyalarining o'rni tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Jadidchilik merosining ilmiy va ma'naviy ahamiyati.

Jadidchilik harakati Turkiston xalqlarining milliy o'zligini anglashida, zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirishda va ilmiy tafakkurni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. 1890–1910-yillar davomida yangi usul maktablari, darsliklar, gazetalar ("Taraqqiy", "Sadoi Turkiston", "Shuhrat", "Hurriyat" va boshqalar) paydo bo'lib, xalq ongida ma'rifatparvarlik ruhini uyg'otdi.¹ Bu harakat vakillari millatni jaholatdan chiqarishning yagona yo'li sifatida ilm va madaniyatni ko'rganlar.

Bugungi kunda jadidlar tomonidan yaratilgan matnlar, darsliklar, maqolalar va risolalar tarixiy ahamiyatga ega bo'lishiga qaramay, ularning bir qismi hali to'liq raqamlashtirilmagan. Ko'plab manbalar arxivlarda, muzey fondlarida yoki shaxsiy to'plamlarda saqlanmoqda. Shu sababli sun'iy intellekt texnologiyalari ularni tizimli ravishda yig'ish, qayta ishlash va ommaga yetkazishda muhim vosita bo'la oladi.

Sun'iy intellekt — bu mashinalarning inson tafakkuriga xos funksiyalarni bajarish qobiliyatidir. U mashina o'qitish (Machine Learning), tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), katta ma'lumotlar (Big Data) va kompyuter ko'rish (Computer Vision) texnologiyalarini o'z ichiga oladi.² Bugungi kunda SI gumanitar fanlarda, xususan, tarix, adabiyot va tilshunoslikda keng qo'llanilmoqda. Jadid merosini o'rganishda AI quyidagi imkoniyatlarni beradi:

1. **Raqamlashtirish va tiklash** – qadimgi jadid matnlari, gazetalar, risolalar OCR (optik belgilarni tanish) yordamida raqamlashtirilib, ularning elektron bazasi yaratiladi.

¹ Qosimov, B. (2001). *Jadidchilik: taraqqiyparvarlik harakati tarixidan*. Toshkent: Fan nashriyoti.

² Russell, S. J., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Hoboken, NJ: Pearson.

2. **Avtomatik tahlil va izohlash** – NLP orqali jadid asarlaridagi asosiy g‘oyalar, mavzular, leksik birliklar avtomatik tahlil qilinadi, semantik xaritalar tuziladi.

3. **Virtual platformalar** – chat-botlar, mobil ilovalar yoki veb-portallar orqali jadid adabiyotini yoshlar orasida targ‘ib etish mumkin.

4. **Multimedia rekonstruksiya** – AI yordamida qadimiy foto, audio va video materiallarni tiklash, tarixiy shaxslarning ovozi yoki sahna ko‘rinishlarini jonlantirish mumkin.

5. **Ta’limda integratsiya** – SI asosida interaktiv kurslar, virtual darsliklar va onlayn seminarlar yaratish orqali jadidlar g‘oyalarini yangi avlodga yetkazish imkoniyati mavjud.

Bugungi kunda UNESCO va Google Arts & Culture kabi platformalarda madaniy merosni raqamlashtirish loyihalari amalga oshirilmoqda. Bunday tashabbuslar qadimiy qo‘lyozmalar, arxitektura obidalari va tarixiy hujjatlarni global auditoriyaga ochib beradi. O‘zbekiston ham bu yo‘nalishda ilk qadamlarni tashlamoqda — raqamli arxivlar, elektron kataloglar va virtual muzeylar tashkil etilmoqda. Jadidchilik harakatining ilk ildizlari XIX asr oxirida Qrimda Ismoilbek G‘aspirali rahbarligida paydo bo‘lib, keyinchalik Turkiston jadidlariga katta ta’sir ko‘rsatgan. Bu tarixiy aloqalar ham raqamli texnologiyalar yordamida o‘rganilsa, mintaqaviy uyg‘onishning umumiy manzarasi to‘liqroq yoritiladi.

Xulosa. Jadidchilik — bu o‘tgan asrda milliy o‘zlikni tiklagan, ma’rifatparvarlikni targ‘ib qilgan buyuk harakatdir. Sun’iy intellekt texnologiyalari esa bu merosni zamonaviy shaklda saqlash, o‘rganish va targ‘ib etishda eng samarali vositalardan biridir. Raqamlashtirish, avtomatik tahlil va virtual taqdimotlar orqali jadidlar g‘oyalari nafaqat tarixiy yodgorlik sifatida, balki bugungi tafakkur rivojining tirik qismi sifatida qayta jonlanadi. Shunday qilib, sun’iy intellekt – jadidchilik ruhini XXI asr texnologik muhitida davom ettiruvchi, milliy uyg‘onish g‘oyalarini yangi avlodga yetkazuvchi intellektual ko‘prikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaev, A. (2019). *Jadidchilik harakati va milliy uyg'onish tarixidan*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.
2. Ahmadov, B. (2024). *Sun'iy intellekt va raqamli gumanitar fanlar: imkoniyatlar va istiqbollar*. Toshkent: Innovatsion texnologiyalar markazi.
3. Bashir, A., & Khan, S. (2022). *Artificial Intelligence and the Digital Humanities: A New Paradigm*. *Journal of Emerging Technologies in Humanities*, 5(2), 45–62.
4. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep Learning*. Cambridge, MA: MIT Press.
5. Kadirova, N. (2023). *Raqamli madaniy meros va sun'iy intellektning o'rni*. *O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Axborotnomasi*, 2(4), 77–85.
6. Karimov, H. (2018). *O'zbek jadid ziyolilari: ma'rifat va milliy tafakkur shakllanishi*. Samarqand: Registon nashriyoti.
7. Qosimov, B. (2001). *Jadidchilik: taraqqiyparvarlik harakati tarixidan*. Toshkent: Fan nashriyoti.
8. Rajabov, H. (2020). *Jadidchilik g'oyalari va ularning zamonaviy talqini*. *Tafakkur Jurnal*, 3(1), 112–125.
9. Russell, S. J., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Hoboken, NJ: Pearson.